

ДІЯЧІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ. ІСТОРИЧНІ ПОТРЕТИ

««ВІЧНИЙ БУРЛАКА НАШОЇ ЛІТЕРАТУРИ» ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ. ЖИТТЄПИС. НАЦІОНАЛЬНО- КУЛЬТУРНИЙ ВИМІР».

до 180 – річчя з дня народження та 100 – річчя з дня смерт
(історико-популярний нарис)

Родовід

«Отець мій... був священиком в Стеблеві, де був священиком і мій дід, і прадід»
(І.С. Нечуй-Левицький. Життєпис Івана Левицького (Нечуя) написана ним самим)

25 (13 листопада) 1838 р. в містечку Стеблеві колишнього Канівського повіту Київської губернії (нині Корсунь-Шевченківського району Черкаської області) в сім'ї священика народився Іван Семенович Нечуй-Левицький (про це свідчить запис в метричній книзі церкви Преображення Господнього в Стеблеві) [1].

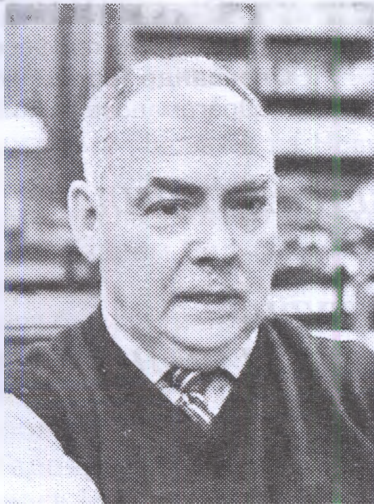
Академік С.Єфремов у своїй монографії «Іван Левицький-Нечуй» зазначає, що Іван «був найстарший з дітей у родині стеблівського священика Семена Степановича Левицького. Рід Левицьких — давній духовний рід, якого кілька поколінь одбували свою службу в тому-ж таки Стеблеві, зв'язаний родинними переказами та становими традиціями з тими часами, коли в Україні все духовенство було ще виборне і коли це виборне духовенство в побуті свого життя нічим власне не різнилося від народу, хіба що прикметами більшої «едукції», та й то не завжди» [2; с. 8].

І.Нечуй-Левицький щодо свого родинного походження в автобіографії «Життєпис Івана Левицького (Нечуя)» вказує: «Отець мій, Семен Степанович Левицький, був священиком в Стеблеві, де був священиком і мій дід, і прадід. У грамоті на чин священика мій прадід записаний



І. Нечуй-Левицький

не Левицьким, а Леонтовичем; як мені розказував батько, керуючись тим, що власне переклав з латинської Leo — як лев, він змінив своє прізвище на Левицький, бо тоді це було в моді» [4; с. 7]. Сучасний канадський літературознавець, професор Торонтського університету Максим Тарнавський висуває ще одну версію зміни прізвища: «1768 р. відбулося криваве повстання проти поляків і католиків, яке ввійшло в історію під назвою Коліївщина, було засновано Барську конфедерацію, покликану обмежити дедалі відчужніший у Польщі російський вплив. Після другого поділу Польщі 1793 р. Стеблів і ціла Правобережна Україна ввійшли до складу Російської імперії.



М. Тарнавський

На той час настоятелем церкви святого Миколая був уже Іоаннів син Петро, якому парафія дісталася завдяки підтримці пастви. На парафіян, без сумніву, вплинуло панотцeve рішення змінити прізвище Леонтович, яке звучало по-чужин-

ськi й аристократично, ба, навіть по-польськи, на більш свійське Левицький... Пояснюючи зміну прізвища тодішньою «модою», Нечуй намагається приховати, що це була навмисна спроба українізувати фонетично чужинське прізвище. Якби Нечуй цього соромився, то міг би про цей факт узагалі не згадувати. Він достатньо добре знав історію, щоб розуміти контекст дідового рішення. Нечуй ніколи не приховував своїх антипольських, антиаристократичних і антиуніатських поглядів, тож напевно соромився того, що його рід бере витoki з греко-католицького кліру часів польського панування. Можливо, він навіть знав про своє шляхетське походження» [6; с. 21].

Сучасний український дослідник родоводу письменника Є. Чернецький у виданні «Студії над життєписом Івана Нечуя-Левицького» зазначає: «крім церковної гілки роду, відомі ще дві — шляхетська і селянська. Якщо про селянську гілку ми знаємо, що її протопласта походить з церковної гілки, то про шляхетську ми можемо це тільки припускати. Враховуючи, що наприкінці XVIII на початку XIX ст. у Стеблеві фіксуються кілька родин шляхтичів Леонтовичів, можемо припустити, що протопластою всіх стеблівських Леонтовичів і Левицьких був не о. Іоанн, а скоріше його батько» [5; с. 10].

Церковна гілка роду розпочалася у середині XVIII ст. Саме тоді прапрадід Івана Нечуя — о. Іоанн одружився, набувши у 1742 р. соціального статусу — особи духовного стану, ставши настоятелем церкви св. Миколая в Стеблеві, — що і визначило, а в окремих випадках і-

точно вплинуло на долю більшості представників цього роду аж до повалення Російської імперії [5; с. 10].

У стеблівський період історії роду п'ятеро Левицьких стали священиками, один — дячком, троє працювали вчителями. Все це цілком вкладається в поняття «церковний рід» [5; с. 10].

Мати письменника також була із священницької сім'ї, але як зазначає Іван Семенович походила з козацького роду: «Мати моя, Анна Лукіянівна, з дому Трезвінських, була родом з Лебединського панянського монастиря, Чигиринського повіту. Мій дід, Лукіян Трезвінський, був простий козак, родом з Полтавщини, і зайшов звідтіль в Київщину зі своїм братом. Вони поставали священниками, і мій дід дав собі шляхетське прізвище Трезвінський, а брат його назвав себе Коцевольським. Мій дід оженився в Журавці з дочкою заможного мужика Гуменного і був священником в Лебединському панянському монастирі. В селах Лебедині, Журавці та Матусові є й тепер багато моїх родичів, простих селян» [4; с. 8].

У 1795 р. після приєднання стеблівських парафій греко-католицького обряду до православного (1794) на парафії св. Миколая були: настоятель священник Петро Левицький (нар. близько 1748 р.), дячок Григорій Левицький (народився близько 1765 р.) та паламар Антон Левицький (нар. близько 1761 р.). З них саме о. Петро є прадідом Івана Нечуя-Левицького [5; с. 13].

Нарикінці XVIII — на початку XIX ст. на Зароссі мешкав з родиною шляхтич Роман Левицький. Український дослідник Є. Чернецький робить припущення, що він був родичем о. Іоанна та Петра. На користь цього свідчить той факт, що коли 7 лютого 1810 р. у церкві Преображення Господнього відбулося таїнство вінчання Анни, дочки о. Петра з Андрієм, сином шляхтича Жуковського. Роман Левицький записаний другим поручителем (зараз їх прийнято називати свідками, а тоді в народі — друзками), вони ставили підписи в метричній книзі і тим самим підтверджували вінчальний акт, а також вони брали участь у церемонії вінчання; у богослужбовій літературі обов'язки поручителів порівнюють із зо-

бов'язаннями хрещених батьків, так як вони беруть на себе обов'язок духовного повчання створюваної сім'ї, – поручителі повинні були бути обов'язково віруючими і воцерковленими людьми [5; с. 19].

На зламі XVIII ст. ще до закриття церкви св. Миколая у 1803 році (пізніше в Стеблеві починає діяти лише церква Преображення Господнього, оскільки у 1794 році церква св. Миколая згоріла, і церковну службу для мешканців Заросся виконував у церкві II реображення Господнього о. Петро Левицький), рід Левицьких репрезентували дві а може й три родини —

настоятеля, дячка і паламара, які згадані вище. Пізніше за структурою родини Левицьких зі Стеблева в кожному поколінні були малими сім'ями, хоча з ними доживали віку різні ближні та дальні родичі. Однак кожного покоління одна священницька родина продовжувала рід у Стеблеві. Така ситуація визначалася звуженням після 1803 року соціальної ніші, яку займали Левицькі: спочатку настоятелі церкви св. Миколая, згодом другі священники на дияконській посаді церкви Преображення Господнього, нарешті настоятелі церкви Преображення Господнього. Чоловіки, які не отримували батьківської посади, мали шукати долі в інших соціальних групах (селянин Дем'ян Левицький) або в інших краях (Петро Стефанів, Іван Семенів Левицькі) [5; с. 10].

Хоча соціальний статус протопласти всього роду очевидний, — напевно, він був шляхетським (про це свідчить, як свяшенича доля о. Іоанна, так і шляхетські гілки роду – шляхти Левицьких і Леонтовичів), натомість соціальні пріоритети цієї родини не були однозначними. У церковній гілці Левицьких поступово змагалися за пріоритети соціальні зв'язки членів роду селянський, шляхетський і церковний світи. Важливим фактором соціальної орієнтації були дружини Левицьких-священників [5; с. 10].

Існує версія, що дружина о. Петра, Меланія, походила з селянського роду. Саме такий висновок робить Є. Чернецький на основі архівних матеріалів про змагання о. Петра за парафію св. Миколая, в яких він здобув

першість саме завдяки ініціативній та рішучій підтримці парафіян. Крім того, одруження його сина-спадкоємця на селянці теж є вагомим чинником. О. Стефан син о. Петра одружився з Євфросинією Васильовою Коркішкою – дочкою стеблівського селянина [5; с. 12].



С. Єфремов

З наступного покоління соціальні пріоритети дещо змінюються: о. Симеон (батько І. Нечуя-Левицького), син о. Стефана, одружився з попівною Анною Лук'янівною Трезвинською, батько якої правив у жіночому Лебединському монастирі [6; с. 22].

Брат письменника, о. Амвросій, одружився з попівною Олександрою Матвіївою Татаровою. Однак і тут селянський світ сказав своє слово – Анна Трезвинська по матері була з селян Давиденків, а протопластою церковного роду Татарових був, можливо, селянин Татаренко, обраний громадою за кандидата на настоятельство. Однак зміна в соціальних пріоритетах все ж відбулася і, очевидно, її треба пов'язувати з ґрунтовними студіями, які стали необхідною умовою для рукопокладення у священники (для XVIII ст. вистачало і навчання у батька-священника) та пов'язаним з ними прискоренням формування елітарної свідомості у церковних родинах. Особливо чітко кінець старосвітського життя відбився в персоналіях хрещених батьків та поручителів, та, відповідно, в участі Левицьких на цих ролях у вінчаннях та хрещеннях стеблівців [6; с. 12].

Дослідник Є. Чернецький на основі архівних матеріалів запропонував і орієнтовну стратиграфію змін пріоритетних соціальних орієнтацій священництва Київської митрополії, хоча пропоноване датування не можна розглядати як домінуюче (очевидно, ситуація в кожній парафії має свої особливості):

Кінець старосвітських часів (тобто часів самоврядування селянських громад) — дата смерті останнього священика в роду, який був рукопокладений ще у XVIII ст.

Період шляхетського пріоритету — перша третина XIX ст., очевидно, закінчується, коли починається імперська реакція на польське повстання 1830–1831 рр. і, особливо, декларація правобережної шляхти внаслідок спроб з кінця XVIII ст. російською адміністрацією примусити шляхту колишньої Речі Посполитої стати складовою одного чи кількох станів, що існували тоді в Російській імперії, що змушувало підтверджувати свою приналежність до шляхетського стану.

З середини 1840-х рр. розпочинається новий етап – це становлення елітарної свідомості, пов'язаний зі штатною реформою в Російській Православній Церкві (1843–1844 рр.), коли всі православні священики та церковнослужителі набули, по суті, статусу держслужбовців і почали отримувати державну платню.

Враховуючи можливий вплив таких потужних факторів, як польське повстання та штатна реформа, розглянуті тенденції пріоритетних соціальних орієнтацій одного роду навряд чи є надто відірваними від загальностанових процесів. У творчості Івана Семеновича природним виглядає стійке бажання зберегти хоча б на папері картини старих часів (ностальгія, біль від неможливості повернутися додому) як репрезентанта наступної генерації Левицьких. Невипадково він, відірваний від рідною краю, писав у грудні 1880 р. з Кишинева у листі до Павла Житецького: «Тепер я скінчив повість «Старі батюшки та матушки». Повість чимала, на 45 листів. Мені схотілось обмалювати бит старого, а потім і молодого духовенства, і я попереду став на останніх вибраних громадами батюшках. Вони типічні, а найбільше матушки, і їх бит оригінальний, і вже діло минувшого часу; тим-то мені і схотілось зберегти картини того биту» [3; с. 282].

Коли б йшлося тільки про Івана Нечуя-Левицького, можна було б стверджувати, що то є певна рефлексія письменника-класика.

Однак, з'явилися тоді не тільки Нечуєві «Старосвітські батюшки і матушки», але й «Люборацькі» (роман-хроніка, виданий 1886 р.) Анатолія Свидницького. Йдеться про рефлексію цілого покоління відірваних від вже чи скоро поруйнованих родових гнізд священичих синів, такий висновок робить дослідник Є.Чернецький [5; с. 13].

Отже, Іоанн породив Петра, Петро породив Степана, Степан породив Симеона (Семена), а Симеон породив Івана Семеновича Левицького, себто нашого Нечуя.

Таким чином, рід І.Нечуя-Левицького має глибоке коріння на просторах Поросся, походження з давніх шляхетського, козацького та священицького родів визначило вплив на світогляд, освіту майбутнього письменника, який, будучи продуктом цілої еклезіастичної династії, відмовився від продовження церковної династії, хоча і був найстаршим сином, що спровокувало конфлікт з сім'єю, який проявлявся у стосунках між родичами протягом всього життя Івана Семеновича, який ставши світською людиною, свої стосунки з духовенством зводив лише до свого сімейного кола.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. ЦДІАК УкраїниФ.127 – Київська духовна консисторія Оп. 1012, спр. 1861. – Метрична книга церков Богуславського пов., арк. 18 зв.–19
2. Єфремов С. Іван Левицький Нечуй / С. Єфремов / Лейпциг: Головна українська накладня, 1925. – 72 с.
3. Зібрання творів: у 10 т.: К.: Наукова думка, Листи – 1968, – Т. 10. – с. 250-300.
4. Нечуй-Левицький І. Життєпис Івана Левицького (Нечуя), написана ним самим // Нечуй-Левицький І. Зібрання творів: В 10 т. – К., 1968. – Т.10. – С.7-17.
5. Студії над життєписом Івана Нечуя-Левицького [Текст] / упоряд. Є. Чернецький; ред. В. Іванців / - Біла Церква: Товариство охорони старожитностей Київщини, 2000. – 38 с.
6. Тарнавський М. Нечуваний Нечуй. Реалізм в українській літературі / М.Тарнавський / авториз. пер. з англ. Я.Стріхи. – Київ: Лаурус; Торонто: Наук. т-во ім. Тараса Шевченка в Канаді, 2016. – 289 с.